

KAVALA

bulunduğu, yani % 74'ü müslüman olan toplam 20.465 kişinin yaşadığı kayıtlıdır.

I. Balkan Savaşı'nda 1912 sonbaharında Bulgar ordusu Kavala bölgesini işgal etti. Yunanistan II. Balkan Savaşı'nda 1913 Temmuzunda şehir ve çevresini aldı. Bu durum 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Anlaşması ile de tescil edildi. I. Dünya Savaşı'nda Bulgarlar Kavala ve çevresini yeniden ele geçirmişlerse de savaş sonrasında burası Yunanistan'a verildi. Müslüman ve Yunan nüfusu Bulgar işgal yıllarında ciddi sıkıntılar çekti. 1913'te Yunan hâkimiyeti sağlandığında ise Bulgar nüfusu aynı şekilde sıkıntıya düşmüştü. Ivanoff'a göre 1911'de Kavala, Drama, Sarıçaban ve Pravişte bölgelerinde 104.000 müslüman nüfusu vardı. 1918'de ise bunlardan 69.000'i kalmıştı. 1923-1924'te bölgenin siyasi sınırlarıyla etnik / dinî kompozisyonunu kesin bir şekilde belirleyen Lozan Antlaşması'nın bir sonucu olarak bunlar da Anadolu'daki Rumlar'la mübâdele edildi. Savaşlardan sonra Kavala tekrar eski canlılığını kazanarak 1961'de 44.500 ve 1981'de 56.375 kişilik nüfusa erişti. Bugün yaklaşık 65.000'e ulaşan nüfusuyla önemli bir liman şehri özelliği taşır. Tütün üretim bölgesinin bir ihracat merkezidir.

Lozan'dan sonra kiliseye çevrilerек Saint Nikolas adını alan İbrâhim Paşa Camii, yeni fonksiyonuna göre tâdil edilmiş şekliyle bugün de varlığını sürdürmektedir. Yukarı Kale'de bulunan Alaca Camii XIX. yüzyılda yeniden inşa edildiği şekliyle ayaktadır. 1971'de eski şehir merkezinin yıkılarak yeniden inşası esnasında İbrâhim Paşa Kervansarayı'nın büyük bir kısmı yeni yapıların arkasında ortaya çıkmışsa da kısa zaman sonra ortadan kaybolmuştur. Şehrin yukarı kesiminde bü-

yük medrese / imaret yapılarının yanında Mehmed Ali Paşa'nın doğduğu ev günümüzde müze olarak varlığını sürdürmekte, bahçesinde 1210'da (1795-96) vefat etmiş olan annesi Zübeyde Hanım'ın mezar taşı ile konağın önündeki köşede Mehmed Ali Paşa'nın Mısır hükümetinin teşvikiyle yaptırılan atlı bir heykeli yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 7, s. 88-89; nr. 70, s. 3; TK, TD, nr. 194, vr. 254^{a-b}; P. Belon, *Les observations de plusieurs singularités et choses mémorables etc.*, Paris 1555, bl. 57-58; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 115-120; V. Kančov, *Makedonija, Etnografija i Statistika*, Sofia 1900, s. 497-505; *Les cruautés bulgares en Macedoine orientale et en Thrace, faits, rapports, documents officiels*, Athènes 1914, tür.yer.; J. Ivanoff, *La région de Cavalla*, Bern 1918; L. Schulze-Jena, *Makedonien, Landschaftsund Kulturbilder*, Jena 1928, tür.yer.; K. Skaltsas, *Istoria tis Kaválas*, Kavala 1930; P. Lemerle, *Philippe et la Macedoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Paris 1945, s. 191-203; K. I. Chionis, *Istoria tis Kaválas*, Kavala 1968; D. Lazaridis, *Neápolis-Christoúpolis-Kavála*, Athens 1969; S. Romana, *I Kavála állote kai tóra*, Kavala 1972; P. Schreiner, *Die Byzantinischer Kleinchroniken*, Wien 1979, II, 342; F. Mallouchou – S. Tufano, "Akropoli tis Kaválas", *Topiko Symposio: I Kavála kai i periochi tis*, Thessaloniki 1980, s. 341-359; E. Stefanidou-Fotiadou, "To Imaret tis Kaválas", *Makedonika*, Thessaloniki 1986, s. 203-265; S. Lauffer, *Griechenland, Lexikon der historischen Stätten von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München 1989, s. 314-315; M. Kiel, "Remarks on some Ottoman-Turkish Aqueducts and Water Sply Systems in the Balkans: Kavalla, Chalkis, Levkas, Aleksinac and Ferai / Ferecik", *De Turcicis Aliisque Rebus, Commentarii Henry Hofman dedicati*, Utrecht 1992, s. 105-139; a.m.f., "Ottoman Building Activity along the Via Egnatia, the Cases of Pazargah, Kavala and Ferecik", *The Via Egnatia under Ottoman Rule, 1380-1699*, Rethymnon 1996, s. 145-158; G. Ostrogorski, "La prise de Serres par les Turcs", *Byzantion*, XXXV, Bruxelles 1965, s. 302-319; Halük Sezgin, "Kavala'da Mehmed Ali Paşa Külliyesi", *Arkitekt (İstanbul 1976)*, s. 65-69; *Kâmûsü'l-â'lâm*, V, 3704-3705; *Enkiklopaideia Papiros-Larouse-Britannika*, Athens 1988, XXXI, 98-102; J. H. Kramers – B. Darkot, "Kavala", *IA*, VI, 452-453; F. Emecen, "Drama", *DIA*, IX, 526-527.

MACHIEL KIEL

KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA

(ö. 1849)

Mısır valisi ve kendi adıyla anılan hânedanın kurucusu.

1183 (1769) veya 1184 (1770) yılında Kavala'da doğdu. Ailesinin menşei hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bazı tarihçiler onun Arnavut kökenli olduğunu ileri

sürerlerse de oğlu İbrâhim Paşa tarafından kaleme alınan bir belgede Mehmed Ali'nin babası İbrâhim Ağa ve dedesi Osman Ağa'nın bir kan davasından dolayı Konya'dan Kavala'ya göç ettikleri açıkça ifade edilmektedir. Babası İbrâhim Ağa'yı küçük yaşta kaybederek amcası Tosun Ağa'nın himayesine girdiği belirtilmekteyse de İbrâhim Ağa'nın ölüm tarihinin 1205 (1790-91) olması bu bilgiyi doğrulamaz. Babasının yanında tütün ticaretiyle uğraşan Mehmed Ali 1787 yılında askerliğe intisap etmiş ve vergilerini ödemek istemeyen bazı köylülere karşı giriştiği birkaç çarpışmada ön plana çıkarak dikkatleri üzerinde toplamıştır. Aynı yıl Kavala çorbacısının akrabasından Emine adlı dul ve zengin bir kadınla evlenmiştir.

Mısır'ı işgal eden Fransızlar'a karşı hazırlanan kuvvetler arasında Kavala'dan yola çıkarılan 300 asker içinde yer alan Mehmed Ali'nin Mısır topraklarına geliş tarihi 8 Mart 1801'dir. Aynı yıl Fransız kuvvetleri karşısında elde ettiği başarılarından dolayı Mısır Valisi Mehmed Hüsrev Paşa tarafından binbaşılığa yükseltildi ve kısa sürede Mısır'daki Osmanlı kuvvetlerinin esasını teşkil eden Arnavut birliklerinin ikinci kumandanı oldu.

Fransız işgalinden sonra anarşi ve kargaşa içine düşen Mısır'da Osmanlılar ve Memlûkler kontrolü ele geçirmek için mücadele ediyorlardı. Osmanlı kuvvetleri ise kendi aralarında ihtilâfa düşmüşlerdi. Hüsrev Paşa'ya tâbi kuvvetlerle Tâhir Paşa ve Mehmed Ali kumandasındaki Arnavutlar arasında uzlaşmazlık hüküm sürüyordu. Memlûkler arasında da anlaşmazlık mevcuttu. Bunların bir kısmı Bardisî'yi, bir kısmı da Elfi Bey'i destekliyordu. Bu gruplar içinde süregelen mücadele, halkın mağduriyetine ve ülkenin ekonomik durumunun tamamen bozulmasına sebep oldu. Mehmed Ali bu durumdan istifade etmesini bildi. Memlûkler'i Osmanlılar'a, muhalif Memlûklü grupları birbirlerine, yeni vali Hurşid Paşa'yı Memlûkler'e ve son olarak da Kahire halkını Hurşid Paşa'ya karşı kıskırtarak meydana gelen kargaşadan faydalandı. Çeşitli siyasi manevralar neticesinde Mısır'ın son valileri bulunan Hüsrev, Tâhir, Ali ve Hurşid paşaları bertaraf ettikten sonra ulemâ, eşraf ve Mısır halkının desteğini de elde edip Bâbüli tarafından valiliğe getirildi (3 Temmuz 1805).

Memlûk beylerinden Bardisî ve Elfi beylerin ölümü (1806-1807) Mehmed Ali'nin Mısır'daki hâkimiyetini ve nüfuzunu hızla genişletmesine yardımcı oldu. Meh-

Kavala'da kiliseye çevrilmiş olan (Saint Nikolas Kilisesi) İbrâhim Paşa Camii – Yunanistan

Kavalalı
Mehmed Ali
Paşa

med Ali'nin İngilizler'e karşı kazandığı başarı üzerine Bâbiâli, 1806'dan beri İstanbul'da rehin olarak bulunan oğlu İbrâhim'i defterdar olarak Mısır'a gönderdi. Ayrıca Mısır'ın sahil kısmı da (İskenderiye ve Reşid) Mehmed Ali'ye bırakıldı.

İngilizler'in Mısır'ı terkin müteakip Mehmed Ali uzun vadeli idarî ve iktisadî reformlara başladı. Uygulanan merkezi ekonomik sistemle arazi üzerindeki kontrolünü arttırdı ve iktidarı için bir tehlike olarak değerlendirdiği ulemânın gücünü vakıf arazilerini vergiye tâbi tutarak büyük ölçüde kırdı. Reformlara paralel olarak hâkimiyeti önünde en büyük engel gördüğü Memlûk beyleriyle mücadeleyi sürdürdü. 1808-1810 yıllarında Yukarı Mısır'daki Memlûk beylerini etkisiz hale getirdi ve sonunda Bâbiâli'nin Vehhâbîler üzerine sefer düzenlemesi için uzun zamandan beri yapmış olduğu talebini kabul etti. Bu sefer öncesi, Cidde valisi ve Vehhâbîler üzerine gönderilecek ordunun kumandanı olarak tayin edilen oğlu Tosun'un şerefine 1 Mart 1811'de düzenlediği büyük davette birkaçı dışında Memlûk beylerini öldürttü. Tosun'un gerekli başarıyı sağlayamaması üzerine 1813 Eylülünde Mehmed Ali bizzat oğlunun yardımına gitti ve 1815'e kadar bu bölgede isyanın bastırılmasıyla ilgilendi. Daha sonra Vehhâbîler'in tenkil vazifesi oğlu İbrâhim Paşa'nın uhdesine verildi. 6 Nisan 1818'de Vehhâbîler'in merkezi olan Der'iye kuşatılarak 9 Eylül'de İbrâhim Paşa kumandasındaki kuvvetler tarafından ele geçirildi. Kazanılan bu zafer neticesinde hac yollarının emniyeti sağlandı, Mehmed Ali Paşa İslâm âlemindeki itibarını arttırdı ve Kızıldeniz'deki ticaret yollarında üstünlük kurdu.

Hicaz seferinin ardından Mehmed Ali, mevcut otoritesini muhafaza ve yayılmacı politikasını devam ettirmek amacıyla, kurmayı düşündüğü yeni ordunun temelini oluşturacak insan ve tabii kaynakların temini için gözlerini Sudan'a çevirdi.

1820 yılında düzenlenen sefer iki yıl sürdü ve Sudan'ı kontrolüne aldı. Hicaz ve Sudan seferinde ordusunun yetersizliğini gören Mehmed Ali, Nizâm-ı Cedid adlı yeni bir ordu kurmaya karar verdi ve bu vazifeyi Fransız albayı Joseph Séve'ye (Süleyman Paşa) havale etti. Avrupaî tarzda düzenlenen bu ordunun gücünün denemesi için ilk fırsat kendisinden Mora isyanını bastırmasının istenmesiyle ortaya çıktı. İbrâhim Paşa, Mora valisi ve buraya gönderilecek orduya serasker tayin edilerek kısa zamanda bütün Mora ve önemli adalar denetim altına alındı. Bu gelişme karşısında İngiltere, Fransa ve Rusya, 6 Temmuz 1827'de üçlü bir anlaşmayla derhal mütareke yapıp meselelerin barış yoluyla hallini istediler. Bu talebin Bâbiâli tarafından reddi üzerine 20 Ekim 1827'de Navarin Limanı'na giren müttefik donanması Osmanlı-Mısır donanmasını imha etti. Mora ile irtibatının kesilmesi ve bu bölgedeki ordusunun zor durumda kalması üzerine Mehmed Ali, müttefikleri temsil eden İngiliz Amiral Codrington ile İskenderiye'de bir antlaşma imzaladı (9 Temmuz 1828) ve Bâbiâli'nin izni olmaksızın Mora'daki kuvvetlerini geri çekti.

Mehmed Ali Paşa, 1827 yılının sonunda Mora seferindeki kayıplarına karşılık Suriye'nin kendisine verilmesini Bâbiâli'den talep ettiyse de olumlu bir cevap alamadı. Yayılmacı politikasının ancak güçlü bir merkezî idare ve bunları destekleyen askerî güç ve insan kaynaklarıyla mümkün olabileceğini gören Mehmed Ali, ihtiyacı olan bütün kaynakları barındıran Suriye'yi ele geçirmek için Akkâ Valisi Abdullah Paşa ile arasındaki bir ihtilâfi bahane ederek İbrâhim Paşa kumandasındaki bir orduyu Suriye'ye gönderdi (2 Kasım 1831).

Mısır kuvvetleri kısa bir sürede Kudüs, Nablus, Sur, Sidon, Beyrut ve Trablus şehirlerini ele geçirdi. Bu arada meseleyi anlaşma yoluyla halletmeye çalışan Bâbi-

âli, teşebbüslerinden bir sonuç alamayınca Ağa Hüseyin Paşa'yı Osmanlı ordusuna serasker olarak tayin etti (Mart 1832). Yayımlanan yıllık tevcihat listesinden Mehmed Ali ile oğlu İbrâhim'in adları çıkarıldı ve daha sonra bir fetva ile Mehmed Ali ve İbrâhim âsi ilân edilerek Mısır, Girit, Cidde ve Sayda eyaletlerinin idaresi Ağa Hüseyin Paşa'ya verildi. Mısır birlikleri Osmanlı kuvvetleriyle ilk defa Zerrâa mevkinde karşılaştı ve onları yendi (14 Nisan 1832). Akkâ altı ay süren bir muhasara neticesinde teslim oldu (27 Mayıs 1832). İbrâhim Paşa kumandasındaki Mısır kuvvetleri önce Halep Valisi Mehmed Paşa kumandasındaki öncül Osmanlı kuvvetlerini, ardından 29 Temmuz'da Hüseyin Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunu Beylân'da (Belen) mağlûp etti. Bu seri galibiyetlerden sonra Konya üzerine hareket eden İbrâhim Paşa kumandasındaki Mısır birlikleri hiçbir mukavemetle karşılaşmadı. İbrâhim Paşa, 21 Aralık 1832'de Sadrazam Reşid Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunu da yendi. Böylece sadece Anadolu değil Osmanlı başşehri de tehlikeye düşmüş oldu.

Bu arada büyük devletlerden gerekli siyasi ve askerî yardımı temin için yoğun bir diplomatik faaliyet içine giren Bâbiâli, diğer taraftan Tophane müşiri Halil Rifat Paşa ile Âmedci Mustafa Reşid Bey'i Mısır'a göndererek Mehmed Ali Paşa ile anlaşma zemini oluşturmaya çalıştı. Yapılan müzakerelerde Mehmed Ali'nin talepleri Osmanlı delegelerinin yetkilerini aşmış ve Rifat Paşa müzakerelerin kesintiye uğramaması için Mısır'da kalarak, Reşid Bey'i İstanbul'a göndermiştir. Reşid Bey, Bâbiâli tarafından verilen yeni bir tâlimatnâme ile Kütahya'da bulunan İbrâhim Paşa'ya gönderildi (30 Mart 1833). Yapılan müzakerelerde Reşid Bey, İbrâhim Paşa'nın uzlaşmaz tavrı neticesinde kendisine verilen tâlimatı ihlâl ederek Halep ve Şam'a ilâveten Adana'nın da İbrâhim Paşa'ya verilmesini kabul ettiyse de

Kavalalı
Mehmed Ali
Paşa'nın
evi -
Kavala /
Yunanistan

KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA

bu teklif II. Mahmud tarafından reddedildi. Avrupa devletlerinin baskısı ve Rus kuvvetlerinin yardım için İstanbul'a gönderilmesi karşısında Mehmed Ali'nin taleplerini kabul etmek ve uzlaşmak mecburiyetinde kalan II. Mahmud, 3 Mayıs 1833 tarihinde Adana'nın İbrâhim Paşa'ya muhassıllık olarak verilmesine razı oldu. 5-6 Mayıs tarihinde de bu hususta bir ferman yazılıp Kütahya'ya gönderildi. Bu mutabakat, Bâbüâli ve Mehmed Ali Paşa arasında geçici olarak bir barış ortamının oluşmasına vesile olduysa da münasebetlerdeki güvensizlik ve gerginlik devam etti.

Bâbüâli ile, idaresi kendisine bırakılan bölgelerin geleceğini garanti altına alan bir antlaşmanın yapılamamış olması Rusya ile yapılan ittifak anlaşması (Hünkâr İskeleyi), Batılı güçlerin mevcut durumu korumadan yana tavır alması ve II. Mahmud'un meseleyi askerî tedbirler dahilinde kendi lehine çevirme arzusu Mehmed Ali Paşa'yı son derece rahatsız etmiş ve gerekli askerî tedbirleri almaya sevk etmiştir. Mevcut askerî hazırlıklara eş zamanlı olarak Suriye'de takip edilen idare tarzının sonucunda oldukça ciddi problemler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Bölgenin maddî ve insan kaynaklarından istifade etmek düşüncesiyle yeni vergiler, tekel usulü, mecburi askerlik uygulamasına geçildi. Bu durum genel bir hoşnutsuzluğa sebep oldu, patlak veren isyanlar kısa sürede Lübnan ve Filistin'de de etkisini göstermeye başladı ve 1834 yılı yazının sonunda İbrâhim Paşa tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı.

İsyanlar esnasında Mehmed Ali Paşa'nın en büyük endişesi II. Mahmud'un bunu bahane ederek Suriye'ye müdahale etmesiydi. Paşa, 4 Eylül 1834'te Avrupa devletlerinin temsilcilerine bağımsızlığını ilân etme hususunda kararlı olduğunu bildirerek dikkatleri Bâbüâli üzerine yoğunlaştırmayı başardı. Bu diplomatik çıkışın hedefi, mevcut durumun muhafazasından yana olan ve ihtilâfların barış yoluyla halledilmesini isteyen Batılı güçler vasıtasıyla, Mısır'ı tekrar devlet idaresine katmayı arzulayan Bâbüâli üzerinde baskı oluşturmak ve siyasî geleceğini emniyet altına almaya yönelik bazı imtiyazlar elde etmektir. Diğer taraftan Mehmed Ali Paşa'nın Arap yarımadasındaki yayılmacı politikası İngiltere'yi de ciddi bir şekilde rahatsız etmeye başlamıştı. Paşanın Kızıldeniz ve Basra körfezinde oluşturduğu hâkimiyet, İngilizler'in Hindistan politikası açısından ciddi bir tehdit olarak al-

gılanmakta ve bu rahatsızlık Bâbüâli ile İngiliz hükümeti arasında Mehmed Ali'ye karşı takip edilen politikanın dışında yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmaktaydı.

Suriye'nin gergin durumu, uygulanan mecburi askerlik usulünü kabul etmek istemeyen Dürziler'in isyan etmesiyle had safhaya ulaştı. Bâbüâli'nin diplomatik girişimleri ve buraya yönelik askerî hazırlıkları Mehmed Ali Paşa'yı harekete geçirdi ve 25 Mayıs 1838'de Batılı devletlerin temsilcilerine tekrar bağımsızlığını ilân etme niyetinde olduğunu bildirdi. Avrupalı devletlerin tepkileri üzerine geri adım atmakla birlikte geçici olarak da olsa Bâbüâli'nin önüne bir set çekmeyi başardı. Ancak İbrâhim Paşa'nın yoğun askerî hazırlıklarından rahatsızlık duyan ve Suriye eşrafından destek sözü alan padişah meseleyi silâh zoruyla halletmeye karar verdi. Hâfız Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu ile Mısır kuvvetleri arasında Nizip'te meydana gelen muharebe Osmanlı kuvvetlerinin yenilgisiyle sonuçlandı (24 Haziran 1839). Yenilgi haberi İstanbul'a ulaşmadan II. Mahmud vefat etti ve bu sırada Osmanlı donanması Kaptanıderyâ Ahmed Fevzi Paşa'nın hıyaneti sonucu Mısır'a teslim edildi.

Bâbüâli ile Mehmed Ali arasındaki mücadeleye bir anda tekrar Avrupa güçlerinin en önemli meselelerinden biri haline geldi ve 27 Temmuz 1839'da beş büyük devletin temsilcileri ortak bir nota ile Bâbüâli'den yapacakları girişimlerin sonucunu beklemesini istediler. 15 Temmuz 1840'ta Bâbüâli, İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya temsilcileri tarafından Londra antlaşması imzalandı. Antlaşma gereği irsi olarak Mısır'ın ve kaydı hayat şartıyla Akkâ'nın idaresi Mehmed Ali'ye verildi. Fransa'nın telkinleriyle Mehmed Ali bu şartları kabul etmedi. Bunun üzerine antlaşma gereğince İngiltere, Avusturya ve Osmanlı gemilerinden oluşan bir donanma Suriye açıklarına geldi ve kısa sürede Sayda, Beyrut ve Hayfa ele geçirildi. 4 Kasım'da Akkâ düştü. Böylece Mehmed Ali Paşa kuvvetlerinin Mısır ile irtibatı kesilmiş ve hareket gücü sınırlandırılmıştı. 15 Eylül'de Mısır valiliğinden azledilen Mehmed Ali 27 Kasım'da Amiral Napier ile bir anlaşma imzaladı ve Mısır idaresinin kendisine irsi olarak verilmesinin kabul edilmesini durumunda Osmanlı donanmasını iade edip Suriye'yi boşaltmayı taahhüt etti. 24 Mayıs 1841 tarihli bir fermanla Mısır'ın irsi idaresinin Mehmed Ali Paşa soyundan gelen en büyük erkek ev-

lâda verileceği ilân edildi. Bu ferman paşa tarafından kabul edildi ve böylece Mısır meselesi nihai çözüme kavuşmuş oldu.

Mehmed Ali'nin son yılları sükûn içinde geçti. Mısır meselesinin uluslararası gündemden kalkması, Mısır'ın bağımsızlığı ve Osmanlı Devleti'nin dağılması gibi tehdit ve tehlikelerin bertaraf edilmesi Mehmed Ali ile İstanbul arasındaki münasebetlerin düzelmesi için gerekli zemini hazırladı. 1846'da İstanbul'u ve Kavala'yı ziyaret etti. 1848 yılının başında akli melekesindeki zafiyetin artması üzerine hava değişikliği için Napoli'ye gönderilmesine karar verilerek memleketin idaresi İbrâhim Paşa ve önde gelen devlet ricâlinde müteşekkil bir meclise havale edildi. Babasının iyileşmesinden ümit kesilmesi üzerine İbrâhim Paşa 1848 Eylülünün başında İstanbul'a çağrıldı ve Mısır valiliğine tayin edildi. Ancak hasta olan İbrâhim Paşa da kısa bir zaman sonra vefat etti (10 Kasım 1848). Yerine Tosun'un oğlu Abbas Hilmi Paşa geçti. Mehmed Ali Paşa 2 Ağustos 1849 tarihinde İskenderiye'de vefat etti ve Kahire Kalesi'nde inşaa ettirmiş olduğu yeni caminin hazinesine defnedildi.

Mehmed Ali Paşa'nın siyasî ve idarî yükselişinin arka planında takip ettiği yayılma politikası ve bu politikanın uygulanması noktasında motor vazifesini gören modern bir ordu vardı. Başlangıçtan beri düzenli bir ordunun gereğine inanan paşa Vehhâbî isyanlarının bastırılmasından sonra işe koyuldu. 1820'de Asvan'da ilk harbiye mektebi açıldı ve modern ordunun temelini oluşturma hususunda mühtedi Süleyman Paşa'dan ve başta Fransızlar olmak üzere her türlü yabancı uzmandan faydalandı. Başlangıç itibarıyla gerekli insan unsuru Sudan'dan temin edildiysede bu yeterli olmadı, Mısır ve Suriye bu suretle ön plana çıktı. Kısa bir süre içinde askerî okullar çoğaldı. Piyade, topçu, süvari, bahriye okulları açıldı. Ordunun ihtiyacı olan silâh ve mühimmatın imali için fabrikalar kuruldu. 1810'da Mısır donanmasının temeli Bulak'ta atıldı. Önceleri Fransa ve İtalya'da gemi inşa ettirildi. Daha sonra İskenderiye'de bir tersane yapıldı. Navarin olayının ardından Fransız ve İtalyan zâbitleri vasıtasıyla mevcut yapı islah ve ikmale çalışıldıysa da Mısır donanması fazla uzun ömürlü olmadı.

Paşanın en önemli teşebbüslerinden biri de modern bir eğitim sisteminin kurulması için gerekli alt yapıyı oluşturmaya idi. İlk olarak 1809'da Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye başlandı. 1820'li yıllar-

rın ortasından itibaren bu sayı artmaya başladı. Memleketin dört bir yanına çeşitli mektepler açıldı ve buralarda Avrupaî usul ve programlar uygulandı. 1816'da hendese mektebi, 1827'de tıbbiye, 1834'te mühendishâne kuruldu. Bunların yanında tıp, ziraat, sanat, dil vb. hususlarla ilgili çeşitli mektepler açıldı. 1837'de Maarif Vekâleti kuruldu. 1820 yılında ilk matbaa Bulak'ta açıldı. Öncelikli olarak yeni okullar için gerekli kitapların ve daha sonra Arapça, Türkçe ve bir miktar da Farsça klasik eserin basımı burada gerçekleştirildi. 1828'de *Vekâyi-i Mısır* adlı resmî bir gazete Arapça ve Türkçe olarak yayımlanmaya başlandı. Ekilebilir toprak sahalarını arttırmak için sulama sistemini ıslah ve genişletme çalışmalarına öncelik verildi. Nil taşkınlarının verdiği zararları önlemek amacıyla birçok sed inşa edildi. Bu kanalların en önemlisi 1820 yılında açılan ve padişahın adını taşıyan Mahmûdiye kanalıdır.

Mehmed Ali'nin gerçekleştirmeye çalıştığı toprak politikasının temelini, oluşturmak istediği merkezî otorite ve yayılcı siyaseti teşkil ediyordu. Paşa, muhalifleri karşısında kendisini emniyette hissetmeye başlar başlamaz iltizam usulünü kaldırdı ve böylece Mısır arazisinin büyük bir kısmını ele geçirdi. 1821 yılına kadar Aşağı ve Yukarı Mısır'daki ekilebilir arazinin tamamını kayda geçirdi ve vergilendirdi. Vakıf arazilerini zaruri masrafları üzere devletleştirdi. Böylece Mısır'ın hemen hemen bütün arazisi devletin malı oldu. Bir müddet sonra eşrafa, sivil ve askerî yüksek rütbeli görevlilere "ib'adiyat" adı altında büyük topraklar verdiği gibi ailesinin ve maiyetinin önde gelenlerine çiftlik adı altında daha büyük araziler tahsis etti. Bu şahıslar vergiden muaf olmakla birlikte, arazileri işletmekle mükelleftiler. Takip edilen bu politika dahilinde Mehmed Ali'nin iktidarı döneminde ekilebilir arazi sahası iki misline çıkmıştı.

Hububata paralel olarak pamuk ziraatında da ciddi mesafeler katedildi. Pamuk cinsi ıslah edildi ve Mısır pamuk üretiminde önde gelen ülkelerden biri oldu. Fakat ağır vergiler ve tekel usulünden dolayı mahsulün çok ucuza satılması halkı fakirleştirirken idareyi zenginleştiriyordu. Bu usulün ziraat ve ticaretin yanı sıra sanayi için de geçerli olmasıyla küçük sanatların da ciddi bir şekilde etkilenmesi söz konusu olmuştur.

Mehmed Ali, devlet işlerini üyeleri kendisi tarafından tayin edilen ve merkezî yö-

netimi oluşturan divan ve meclisler vasıtasıyla yönetiyordu. Askerî, ticarî, hâricî vb. çeşitli işleri deruhte etmek üzere kurulan bu divanların en önemlisi, devlet işlerinin öncelikli olarak müzakere ve müşavere edildiği Divânü'l-hidvî idi. Bu divanların yanı sıra bazı istişarî yapıda olmak üzere birçok meclis vardı. Bunların başında kanun ve nizamları vasetme ile mükellef olan Meclisü'l-hususî geliyordu. Mehmed Ali, 1813 yılından itibaren taşra idaresinin yeniden organize edilmesi işine girişti; vilâyetlerin sayısını azaltıp merkezî bir yönetimi buralarda hâkim kıldı. 1840 yılında yeni idarî taksimat gereğince Mısır yedi müdürlüğe ayrıldı. Her müdürlük merkezlere, merkezler kısımlara, kısımlar da nahiyelere bölündü.

Eğitim görmemiş olmasına rağmen gerek Mısır'daki gelişmeleri gerekse bu bölgeye yönelik devletlerin politikalarını yakinen takip eden ve kendi iktidarını güçlendirme noktasında politikalar geliştiren paşa, yayılcı politikasına paralel olarak gerçekleştirdiği çeşitli reformlar ve yatırımlarla birlikte ülkede yeni bir yönetim tarzı oluşturdu, kısa sürede ülkenin gelirini ciddi bir şekilde arttırdı. Bununla beraber halkın refah seviyesinde fazla bir değişiklik olmadı.

Mehmed Ali Paşa'nın kültürel olarak takip ettiği çizginin bir Osmanlı çizgisi, konuştuğu dilin Türkçe ve dünyaya bakış açısının tipik bir Osmanlı bakış açısı olması önemlidir ve Mehmed Ali'nin Mısır milliyetçiliğinin öncüsü olarak değerlendirilmesinin yanlış bir yaklaşım olduğu açıktır. Osmanlı Devleti açısından ciddi bir problem teşkil eden Mısır krizinin mimarı olan Mehmed Ali'nin nihai amacı idaresi altındaki bölgelerin siyasî geleceğini garanti altına almaktır. Uzun bir mücadele sonunda bunu başaran Mehmed Ali'nin mevcut politikaları bir bütün olarak ele alındığı ve neticeleri değerlendirildiği zaman kendisinin Mısır tarihinde yeni bir dönemin başlatıcısı olarak kabul edilmesi zarureti ortaya çıkmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ceberti, 'Acâ'ibü'l-âşâr, III-IV, tür.yer.; G. Rosen, *Geschichte der Türkei von dem Siege der Reform im Jahre 1826 bis zum Pariser Tractat vom Jahre 1856*, Leipzig 1866, I, tür.yer.; A. A. Paton, *A History of the Egyptian Revolution from the Period of the Mamlukes to the Death of Mohammed Ali*, London 1870, II, 90-220; W. A. Phillips, "Mehmed Ali", *The Cambridge Modern History*, Cambridge 1907, X, 545-572; F. S. Rodkey, *The Turco-Egyptian Question in the Relations of England, France and Russia, 1832-1841*, Urbana 1925, tür.yer.; Şafik Ghorbal, *The Beginning of the Egyptian Question*

and the Rise of Mehemet Ali, London 1928, tür.yer.; Süleyman Ebû İzzeddin, *İbrâhim Bâşâ fi Süriyâ*, Beyrut 1929, tür.yer.; H. Dodwell, *The Founder of Modern Egypt*, Cambridge 1931, tür.yer.; Asad J. Rustum, *The Royal Archives of Egypt and the Origins of the Egyptian Expedition to Syria: 1831-1841*, Beyrut 1936, tür.yer.; a.mlf., "Syria under Mehmed Ali", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, sy. 41, Chicago 1924-25, s. 34-57; a.mlf., "Syria under Mehmed Ali", a.e., s. 183-191; Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İşyanı: Mısır Meselesi 1831-1841*, Ankara 1945, tür.yer.; a.mlf., "Mehmed Ali Paşa", *İA*, VII, 566-579; Abdurrahman er-Râfîi, *Âşru Muhammed 'Alî*, Kahire 1947, tür.yer.; M. Rifaat Bey, *The Awakening of Modern Egypt*, London 1947, tür.yer.; H. A. B. Rivlin, *The Agricultural Policy of Muhammad 'Ali in Egypt*, Massachusetts 1961; Y. Hofman, "The Administration of Syria and Palestine Under Egyptian Rule (1831-1840)", *Studies on Palestine during the Ottoman Period* (ed. M. Maoz), Jerusalem 1975, s. 311-333; Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, *Egypt in the Reign of Muhammad Ali*, Cambridge 1984, tür.yer.; F. R. Hunter, *Egypt under the Khedives, 1805-1875*, Pittsburgh 1984, s. 15-22; P. J. Vatikiotis, *The History of Egypt from Muhammad Ali to Mubarak*, London 1985, s. 49-69; Khaled Fahmy, *All the Pasha's Men Mehmed Ali, His Army and the Making of Modern Egypt*, Cambridge 1997; Atilla Çetin, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Valiliği*, İstanbul 1998; Muhammed H. Kutluoğlu, *The Egyptian Question (1831-1841): The Expansionist Policy of Mehmed Ali Paşa in Syria and Asia Minor and the Reaction of the Sublime Porte*, İstanbul 1998; G. Sinoué, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Son Firavun* (trc. Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul 1999; Ali Fuad, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", *TTEM*, sy. 19/96 (1928), s. 64-147; J. H. Kramers, "Muhammad 'Ali Pasha", *EI* (İng.), VI, 681-684; E. R. Toledano, "Muhammad 'Ali Pasha", *EI* (İng.), VII, 423-431.

MUHAMMET HANEFİ KUTLUOĞLU

KAVÂNİN-İ ÂL-i OSMÂN

(قوانين آل عثمان)

XVII. yüzyıl başlarında defter emini olan Ayn Ali Efendi'nin timar ve zeâmet sistemi, taşra idaresiyle merkez bürokrasisini konu alan eseri (bk. AYN ALİ EFENDİ).

KAVÂİRİ

(القواری)

Ebû Saîd Ubeydullah b. Ömer
b. Meysere el-Kavâirî
(ö. 235/850)

Hadis hâfızı.

151 (768) veya 152'de (769) Basra'da doğdu. "Kavâirî" nisbesiyle anılması cam ve şişe imalâtı veya ticareti yapmasıyla ilgili olup Benî Cüşem'in âzatlısı olduğu